כיתה י' | תנ"ך | שיעור 11 מתוך 11 | 45 דק' | בראשית לז

ממלכתי: סיפורי בראשית (פרקים א-יא ותולדות האבות) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי והשוואה לספרות המזרח הקדום); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

מכירת יוסף: "הכר נא הכתנת בנך היא"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את שרשרת הגורמים לשנאת האחים (הדיבה, אהבת האב, כתונת הפסים, החלומות) ואת שלבי ההידרדרות עד המכירה
- התלמידים ישוו בין עמדות האחים (ראובן, יהודה, השאר) ויכירו את קושי "המדיינים והישמעאלים" ושני פתרונות פרשניים (רש"י, רשב"ם)
- התלמידים יזהו את מוטיב הבגד ואת "הַכֶּר־נָא", ויקשרו את המרמה ביעקב למרמה של יעקב עצמו (כז)

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מי אשם במכירת יוסף: האב, יוסף או האחים? ואיך נראית משפחה שהשנאה בה גדלה צעד אחר צעד?

הפרק נפתח ב"וְיִשְׂרָאֵל, אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו" (לז, ג) ומסתיים ביעקב ש"וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם" (לז, לה).

🧪 פתיחה

מציירים על הלוח "סולם" של חמש מדרגות ושואלים: "איך משפחה מגיעה ממריבה קטנה למעשה נורא?" התלמידים יציעו שלבים כלליים; בהמשך השיעור נמלא את הסולם בפסוקים מפרקנו.

📖 הסבר למורה

סולם השנאה. (1) "וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה, אֶל־אֲבִיהֶם" (לז, ב); (2) אהבת האב וכתונת הפסים, ו"וַיִּשְׂנְאוּ, אֹתוֹ; וְלֹא יָכְלוּ, דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם" (לז, ד); (3) החלום הראשון: "וַיּוֹסִפוּ עוֹד, שְׂנֹא אֹתוֹ"; (4) החלום השני: "וַיְקַנְאוּ־בוֹ, אֶחָיו" (לז, יא); (5) "וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ" (לז, יח). שנאה הופכת לקנאה ואז למזימה.

האחים אינם קול אחד. "הִנֵּה, בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה – בָּא". ראובן: "אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם", כדי "לַהֲשִׁיבוֹ, אֶל־אָבִיו" (לז, כב). יהודה: "מַה־בֶּצַע, כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ" ... "כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ, הוּא" (לז, כו-כז). ובאמצע, משפט מצמרר: "וַיִּשְׁבוּ, לֶאֱכָל־לָחֶם".

מי מכר? בלז, כח: "וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים" ... "וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים". האם האחים מכרו, או שהמדיינים משכו אותו מהבור? ראו רש"י ורשב"ם ב"כתוב / מפרשים". (בקריאה המחקרית יש שמסבירים כאן שילוב של שתי מסורות.)

הבגד ו"הַכֻּתֹּנֶת הַפַּסִּים". הכתונת, סמל האהבה, נלקחת מיוסף (לז, כג) וטובלת בדם "שְׂעִיר עִזִּים"; האחים אומרים לאביהם "הַכֶּר־נָא, הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא – אִם־לֹא". יעקב, שהטעה את אביו בבגדי עשו ובעורות "גְּדָיֵי הָעִזִּים" (כז, טז), מוטעה עכשיו בבגד ובדם גדי עזים. קוראים רבים, כבר במדרש, ראו כאן מידה כנגד מידה (בסיכום שלנו). "הַכֶּר־נָא" חוזר בפרק הבא, אצל יהודה ותמר (לח, כה).

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק לז, פסוקים ב-יא

(ב) אֵלֶּה תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב, יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן, וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה, נְשֵׁי אָבִיו; וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה, אֶל־אֲבִיהֶם.

(ג) וְיִשְׂרָאֵל, אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו – כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא, לוֹ; וְעָשָׂה לוֹ, כְּתֹנֶת פַּסִּים.

(ד) וַיִּרְאוּ אֶחָיו, כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו – וַיִּשְׂנְאוּ, אֹתוֹ; וְלֹא יָכְלוּ, דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם.

(ה) וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם, וַיַּגֶּד לְאֶחָיו; וַיּוֹסִפוּ עוֹד, שְׂנֹא אֹתוֹ.

(ו) וַיֹּאמֶר, אֲלֵיהֶם: שִׁמְעוּ־נָא, הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי.

(ז) וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים, בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה, וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי, וְגַם־נִצָּבָה; וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם, וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי.

(ח) וַיֹּאמְרוּ לוֹ, אֶחָיו, הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ, אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ; וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ, עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו.

(ט) וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר, וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו; וַיֹּאמֶר, הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד, וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים, מִשְׁתַּחֲוִים לִי.

(י) וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו, וְאֶל־אֶחָיו, וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו, וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ: הֲבוֹא נָבוֹא, אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ, לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ, אָרְצָה.

(יא) וַיְקַנְאוּ־בוֹ, אֶחָיו; וְאָבִיו, שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר.

בראשית פרק לז, פסוקים יח-כח

(יח) וַיִּרְאוּ אֹתוֹ, מֵרָחֹק; וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם, וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ.

(יט) וַיֹּאמְרוּ, אִישׁ אֶל־אָחִיו: הִנֵּה, בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה – בָּא.

(כ) וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ, וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת, וְאָמַרְנוּ, חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ; וְנִרְאֶה, מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו.

(כא) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן, וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם; וַיֹּאמֶר, לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ.

(כב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רְאוּבֵן, אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם – הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר, וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ: לְמַעַן, הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם, לַהֲשִׁיבוֹ, אֶל־אָבִיו.

(כג) וַיְהִי, כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו; וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כָּתָּנְתּוֹ, אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו.

(כד) וַיִּקָּחֻהוּ – וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ, הַבֹּרָה; וְהַבּוֹר רֵק, אֵין בּוֹ מָיִם.

(כה) וַיֵּשְׁבוּ, לֶאֱכָל־לָחֶם, וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ, וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד; וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים, נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט – הוֹלְכִים, לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה.

(כו) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה, אֶל־אָחָיו: מַה־בֶּצַע, כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ, וְכִסִּינוּ, אֶת־דָּמוֹ.

(כז) לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים, וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־בוֹ, כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ, הוּא; וַיִּשְׁמְעוּ, אֶחָיו.

(כח) וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים, וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר, וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים, בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף; וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף, מִצְרָיְמָה.

בראשית פרק לז, פסוקים כט-לה

(כט) וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר, וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר; וַיִּקְרַע, אֶת־בְּגָדָיו.

(ל) וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו, וַיֹּאמַר: הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ, וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא.

(לא) וַיִּקְחוּ, אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף; וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים, וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכְּתֹנֶת בַּדָּם.

(לב) וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים, וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם, וַיֹּאמְרוּ, זֹאת מָצָאנוּ: הַכֶּר־נָא, הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא – אִם־לֹא.

(לג) וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי, חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ; טָרֹף טֹרַף, יוֹסֵף.

(לד) וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו, וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו; וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ, יָמִים רַבִּים.

(לה) וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ, וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם, וַיֹּאמֶר, כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה; וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ, אָבִיו.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וְלֹא יָכְלוּ, דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם" (בראשית לז, ד)

💭 **מפרשים:** רש"י: "מִתּוֹךְ גְּנוּתָם לָמַדְנוּ שִׂבְחָם, שֶׁלֹּא דִבְּרוּ אַחַת בַּפֶּה וְאַחַת בַּלֵּב".

📜 **כתוב:** "וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים" (בראשית לז, כח)

💭 **מפרשים:** רש"י: האחים משכו אותו "וַיִּמְכְּרוּהוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים, וְיִשְׁמְעֵאלִים לַמִּדְיָנִים". רשב"ם, לפי "עומק דרך פשוטו של מקרא": המדיינים משכו אותו מהבור ומכרוהו, ו"שהאחים לא ידעו".

📜 **כתוב:** "וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ" (בראשית לז, טו)

💭 **מפרשים:** רמב"ן: הכתוב מאריך כדי ללמד "כִּי הַגְּזֵרָה אֱמֶת וְהַחֲרִיצוּת שֶׁקֶר": יוסף היה יכול לחזור, אבל "מורה דרך" הביאו אל אחיו.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "סולם השנאה" על הלוח (4 דקות)
2. קריאה מודרכת בלז, א-יא: ממלאים את הסולם בפסוקים (10 דקות)
3. קריאה בלז, יב-כח בזוגות: עמדות ראובן, יהודה והאחים (9 דקות)
4. כתוב / מפרשים: רש"י, רשב"ם, רמב"ן (9 דקות)
5. מוטיב הבגד ו"הַכֶּר־נָא": השוואה לפרק כז (8 דקות)
6. דיון: מי אשם? וכרטיס יציאה (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. אילו גורמים הגבירו את שנאת האחים? סדרו אותם לפי הפרק.
2. מה מציע ראובן ומה מציע יהודה? מה ההבדל בין ההצעות?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. איך אפשר להבין את "וְלֹא יָכְלוּ, דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם" לגנאי ואיך לשבח (רש"י)?
2. מה הקשר בין "שְׂעִיר עִזִּים" (לז, לא) לבין "גְּדָיֵי הָעִזִּים" (כז, טז)?

הערכה (מה דעתי?)

1. מי לדעתכם האחראי העיקרי למכירה: יעקב, יוסף או האחים? נמקו.
2. מה הייתם אומרים לראובן, שחזר אל הבור מאוחר מדי?

🏁 סיכום השיעור

מכירת יוסף היא סיפור של הידרדרות: דיבה, העדפה, חלומות, קנאה ומזימה. האחים אינם עשויים מקשה אחת: ראובן מנסה להציל, יהודה מונע רצח ומציע מכירה. הבגד שסימל את אהבת האב הופך לראיה מזויפת, ויעקב, שהטעה את אביו בעזרת בגד וגדי עזים, מוטעה בדרך דומה. סיפור יוסף נפתח כאן, וימשיך עד הפיוס במצרים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "הרגע שבו אפשר היה לעצור את ההידרדרות הוא... כי..."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מבנה ההידרדרות ("וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא"), מילים מנחות (בגד, "הַכֻּתֹּנֶת") וקישור לפרקים כז ולח.
- קריאה מחקרית כגישה אחת מכמה: שאלת המדיינים והישמעאלים כשילוב מסורות, לצד פתרונות הפרשנים.
- דיון ערכי פתוח: אפליה במשפחה, קנאה, אחריות של צופה מן הצד (ראובן) ושל המחליט (יהודה).

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- ספורנו (לז, ג): כתונת הפסים ניתנה "לְאוֹת שֶׁיִּהְיֶה הוּא הַמַּנְהִיג בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה".
- ספורנו (לז, יא) על "וְאָבִיו שָׁמַר": יעקב "הָיָה מִתְאַוֶּה וּמְצַפֶּה שֶׁיִּתְקַיְּמוּ".
- אמונה ומידות: "הַגְזֵרָה אֱמֶת וְהַחֲרִיצוּת שֶׁקֶר" (רמב"ן) לצד אחריות האדם למעשיו; לשון הרע וקנאה כמידות שהורסות משפחה; מידה כנגד מידה.

💡 הערות למורה

אפשר להתחיל מנקודת המבט של כל אחד מן הגיבורים (יוסף, ראובן, יהודה, יעקב) בקבוצות. הנושא נוגע לקנאה בין אחים ולאפליה במשפחה: כדאי לנהל את הדיון ברגישות. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

סולם השנאה, עמדות ראובן ויהודה, שאלת המדיינים והישמעאלים (רש"י ורשב"ם), מוטיב הבגד ו"הַכֵּר־נָא", שאלה בסגנון בגרות ומחוון בעמוד השני. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית לז (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית לז, ד (ספריא)
- רש"י על בראשית לז, כח (ספריא)
- רשב"ם על בראשית לז, כח (ספריא)
- רמב"ן על בראשית לז, טו (ספריא)
- ספורנו על בראשית לז (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: מכירת יוסף: "הכר נא הכתנת בנך היא"

1. 1. "וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה" (ב). 2. אהבת האב וכתונת הפסים (ג-ד): "וַיִּשְׂנְאוּ, אֹתוֹ". 3. החלום הראשון, האלומות (ה-ח): "וַיּוֹסִפוּ עוֹד, שְׂנֹא אֹתוֹ". 4. החלום השני, השמש והירח (ט-יא): "וַיְקַנְאוּ־בוֹ". 5. יוסף בא לשכם/דותן (יח): "וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ".
2. הכתוב מספר בגנות האחים שלא יכלו לדבר עם יוסף בשלום, אבל מכאן לומדים גם שבחם: לא העמידו פנים, "שֶׁלֹּא דִבְּרוּ אַחַת בַּפֶּה וְאַחַת בַּלֵּב": הם היו כנים בשנאתם.
3. ראובן: לא להרוג אלא להשליך לבור; "אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם", כדי "לַהֲשִׁיבוֹ, אֶל־אָבִיו"; חוזר מאוחר מדי, "הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ". יהודה: למכור לישמעאלים; "מַה־בֶּצַע", "כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ, הוּא"; האחים שומעים לו ויוסף נמכר. ראובן מנסה להציל ונכשל; יהודה מונע רצח אבל יוזם מכירה.
4. רש"י: האחים משכו את יוסף מהבור ומכרוהו לישמעאלים, והישמעאלים למדיינים, והמדיינים למצרים ("שֶׁנִּמְכַּר פְּעָמִים הַרְבֵּה"). רשב"ם: לפי הפשט, בזמן שהאחים ישבו לאכול רחוק מהבור, עברו מדיינים, משכו את יוסף ומכרוהו לישמעאלים, והאחים לא ידעו. הקושי: מי מושך ומי מוכר בפסוק, וגם "מדינים" מול "ישמעאלים".
5. מה שנגזר מלמעלה יתקיים, והמאמץ האנושי למנוע אותו לא יועיל: יוסף "תֹּעֶה בַּשָּׂדֶה" והיה יכול לחזור, אבל "איש" הראה לו את הדרך. הפרק נקרא כחלק מתוכנית גדולה (הירידה למצרים), לצד אחריות הדמויות.
6. יעקב רימה את אביו בבגדי אחיו ובעורות גדי עזים; כאן בניו מרמים אותו בבגד של יוסף ובדם שעיר עזים. מידה כנגד מידה, ו"הַכֵּר־נָא" מזכיר את יצחק שלא הכיר את בנו ("וְלֹא הִכִּירוֹ", כז, כג).
7. תשובה טובה: יעקב: "אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו", כתונת הפסים, שליחת יוסף לבד; יוסף: הדיבה, סיפור החלומות; האחים: "וַיִּתְנַכְּלוּ", "וַיֵּשְׁבוּ, לֶאֱכָל־לֶחֶם", המכירה וההטעיה; ראובן מול יהודה;

הרמב"ן: הגזרה. עמדה מנומקת. ניקוד מוצע: ארבע ראיות 8, ראובן ויהודה 4, הרמב"ן 4, עמדה וניסוח 4.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רשב"ם וספורנו מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי בראשית (פרקים א-יא ותולדות האבות) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי והשוואה לספרות המזרח הקדום); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.